

Magyarosi Sándor

„HOGY AZ ELLENSÉGRE ELŐNY,
SAJÁT HADERŐNKRE PEDIG
HÁTRÁNY HÁRAMOLJÉK”

1916. augusztus 27-én a mindaddig semleges Románia hadat üzent az Osztrák–Magyar Monarchiának, és a hadüzenet átadásával egy időben támadást indított a Monarchia, ezen belül pedig Erdély ellen. Az Erdélybe benyomuló három román hadsereggel eleinte mindössze az az Arz Arthur gyalogsági tábornok vezette osztrák–magyar 1. hadsereg gyenge erői álltak szemben, majd ezekhez csatlakozott a szeptember 9-én megalakult német 9. hadsereg. Az utóbbi parancsnokául a román támadást követően felmentett német vezérkari főnököt, Erich von Falkenhayn gyalogsági tábornokot nevezték ki. A központi hatalmak azonban először nem Erdélyben, hanem Románia déli határainál lendültek ellentámadásba: szeptember 3-án a bolgár 3. hadsereg megtámadta a Duna déli partján fekvő Turtucaiat – az erődítmény szeptember 5-én esett el –, szeptember 9-én pedig a szilisztrai hídfő is bolgár kézre került. A kialakult helyzet miatt a román hadvezetés Erdélyből több hadosztályt is átirányított az újonnan megnyílt arcvonalra, illetve kísérletet tett arra, hogy a román 3. hadsereg erőivel a Dunán átkelve a bolgárok hátába kerüljön. Végül október 3-án kénytelenek voltak leállítani a hadműveletet, időközben ugyanis Erdélyben is megindult az ellentámadás: a 9. hadsereg először Petrozsény környékéről szorította ki a román csapatokat, majd szeptember 26–29. között Nagyszebennél aratott győzelmet a román 1. hadsereg két hadosztálya fölött. Ezt követően a 9. hadsereg kelet felé, a román 2. hadsereg ellen fordult, amely megpróbált Brassó felé visszavonulni, de utóvédjei előbb a Persányi-hegységben szenvedtek vereséget, majd október 7. és 9. között Brassónál a főerők is csatát vesztek Falkenhayn csapataival szemben. A brassói harcokat követően a románok a Kárpátok szorosai irányába vonultak vissza, és hasonlóképpen járt el az osztrák–magyar 1. hadsereggel szemben álló

román 4. hadsereg is. Ezzel a román haderő tulajdonképpen kiszorult Erdély területéről.¹

A román megszállás meglehetősen rövid ideig – körülbelül hét-nyolc hétig – tartott, és javarészt csak Erdély határmenti területeire terjedt ki, azonban a veszélyeztetett zónák lakói tulajdonképpen már a támadás hírére pánikszerűen menekülni kezdtek. Végül augusztus 29-én a hatóságok is elrendelték a 11 leginkább érintett vármegye kiürítését. Természetesen nem mindenki menekült el. A otthon maradtak kisebb-nagyobb mértékben elszenvedői vagy részesei lettek mindazoknak az eseményeknek, amelyekre a megszállás időszakában sor került, de akadtak köztük olyanok is, akik így vagy úgy együttműködtek a román hadsereggel. A háborús viszonyok között az efféle együttműködés bizonyos formái olyan államellenes bűncselekménynek minősültek, amelyek a katonai büntetőbíróóságok hatáskörébe tartoztak. A következőkben részben a létező szakirodalom, részben pedig a fennmaradt levéltári források alapján egyetlen vármegye, nevezetesen Háromszék együttműködési ügyeit kívánjuk áttekinteni.²

*MENEKÜLŐK, HELYBEN MARADOTTAK ÉS ROMÁN
KATONÁK: SZÉKELYFÖLDI ÁLLAPOTOK A ROMÁN
MEGSZÁLLÁS IDEJÉN*

A korszakkal foglalkozó történészek nagyrészt egyetértenek abban, hogy nem csupán az osztrák–magyar hadvezetés hanyagolta el Erdély keleti és déli határainak védelmét, de a magyar kormány sem rendelkezett határozott tervvel arra vonatkozóan, hogy egy esetleges román támadás esetén mi történjen a veszélyeztetett területek lakosságával. A Belügyminisztérium 1916. augusztus 15-én kiadott rendeletével úgy úgy intézkedett, a polgári lakosságot nem kell arra utasítani, hogy otthonát elhagyja. Mindazok számára, akik mégis menni kívántak volna, lakhelyük szerint kijelölték azokat a megyéket, ahová menekülniük kellett. Ugyancsak augusztus 15-én megjelent egy másik rendelet is, amely értelmében a 17–55 év közötti férfiaknak az ellenség által

1 Hajdu Tibor – Pollman Ferenc: *A régi Magyarország utolsó háborúja*. Budapest, 2014, Osiris Kiadó, 226–230. p.

2 A levéltári források ebben az esetben nem az eredeti bírósági aktákat jelentik, hanem olyan, a vármegyei közigazgatás által termelt iratokat, amelyek az egyes esetek leírását, a meghozott ítéleteket, illetve bizonyos esetekben a vádlottak felmentése után foganatosított intézkedéseket tartalmazzák.

veszélyeztetett területről a mögöttes országrészbe kellett vonulniuk, hogy szükség esetén hadi szolgálatra igénybe vehetők legyenek.³ 1916. augusztus 27-én azonban, amikor valóban megindult az Erdély elleni román támadás, a dolgok korántsem alakultak a tervek szerint. A hadvezetőség és a kormány is más-más módon reagált a beállt helyzetre: míg a katonák azt szerették volna, ha teljesen kiüríthetik a Marostól délre fekvő területeket, a kormány erre nem adott engedélyt. Végül az a döntés született, hogy a határ menti megyéket csupán részlegesen evakuálják. Bár az intézkedés csak a hadianyagok kiürítésére, illetve a 17–55 év közötti férfiaknak a mögöttes területekre történő kivonására vonatkozott, a támadás híre pánikot idézett elő az érintett megyék lakossága körében, és sokan inkább azt választották, hogy javaikat hátrahagyva útra kelnek az ország belseje felé.

A menekülés mértékére vonatkozóan számos, egymástól jelentősen különböző adat maradt fenn: Betegh Miklós, az 1. hadsereg magyar kormánybiztosa úgy vélte, megközelítőleg egymillióan hagyhatták el korábbi lakóhelyüket. Ezzel szemben Sándor János, az akkori belügyminiszter, 4-500 000-re, az 1. hadsereg parancsnoksága pedig 1-200 000-re becsülte a menekülők számát.⁴ Csóti Csaba az 1910-es népszámlálás, illetve Betegh Miklós adataira támaszkodva úgy véli, Brassó vármegyét mintegy 30%-ban, Udvarhely vármegyét 21,14%-ban, Háromszék vármegyét 18,69%-ban, Csík vármegyét pedig 12,27%-ban hagyta el a lakosság. A legkevesebben – 3,5% körül – a döntően románok lakta Fogaras vármegyéből menekültek el.⁵ Mivel joggal feltételezhető, hogy a menekülés során kialakult zűrzavarban nem minden menekültet sikerült regisztrálni, a Csóti által megadott adatokat némi fenntartással kell kezelnünk. Nagy Botond szerint például Háromszék lakosságának több mint negyedrészt tették ki azok a polgári személyek, akik augusztus 28-át követően elmenekültek, és akik a következő két hétben már nem is tértek vissza. A határ közelsége

3 Gidó Csaba: Udvarhely megye a nagy háború és az impériumváltás sodrában. In Orbán Zsolt (szerk.): *Székegyföld és a nagy háború. Tanulmánykötet az első világháború centenáriuma alkalmából*. Csíkszereda, 2018, Csíkszereda Kiadóhivatal, 305. p.

4 Nagybacsoni Nagy Vilmos: *A Románia elleni hadjárat 1916–1917. Erdély*. Budapest, 1923, M. Kir. Honvédelmi Ministerium, 72–77. p.

5 Csóti öt vármegye esetén vetette össze az egyes vármegyék lakóinak számát a regisztrált menekültek számával. Bővebben lásd: Csóti Csaba: Az 1916. évi erdélyrészi háború és a Székelyföld. *Limes*, 2004. 61. sz. 56. p.

miatt legkevesebben – mintegy 10,4%-nyian – Kézdi járásból indultak az ország belseje felé. Orbai járásból a lakosság 18,1%-a, a miklósváriból 23,3%, Sepsí járásból pedig 32,2% távozott. Különösen a városokból mentek el sokan: Kézdivásárhelyről a lakosság 70,7%-a, Sepsiszentgyörgyről pedig az ott lakók 85,3%-a választotta azt, hogy elhagyja otthonát. Az összlétszám valamivel meghaladta a 40 000 főt.⁶ Voltak olyanok is, akik viszonylag rövid időn belül úgy döntöttek, hogy inkább hazatérnek, vállalva a megszállással járó kockázatokat. A Sepsí Református Egyházmegyéhez tartozó 39 településből például 30-ból menekült el a lakosság nagy része, hat településre azonban rövidesen visszatértek a menekülők, három településről pedig eleve sem mentek el nagyobb számban.⁷

A román hadsereg a Kézdi járáshoz tartozó településeket, illetve Sepsí járás nagyborosnyói kirendeltségének falvait szállta meg legkorábban. Mivel e két kistérség esett a legközelebb az Ojtozi-, illetve a Bodzai-átjáróhoz, ez már a hadba lépés másnapján megtörtént. Sepsiszentgyörgyre, illetve a Sepsí- és a Miklósvári járás falvainak nagyobb részébe csak szeptember 2-án vonultak be román csapatok, Szárazajtát, Bodost és Zalánpatakot viszont egyáltalán nem foglalták el. A megszállás nem tartott sokáig: 1916. október 6-a és 10-e között – megközelítőleg a brassói csatával egy időben – a románok kénytelenek voltak kiüríteni az elfoglalt területeket.⁸

A tárgyalt időszak kapcsán a magyar történetírás általában a a román hadsereg által kinevezett előljáróságokról, illetve a közbiztonság felborulásáról tesz említést, ahhoz azonban, hogy jobban megértsük a történeteket, érdemes ezeket a másik oldal szemszögéből is szemügyre vennünk. Glenn E. Torrey Románia első világháborús szerepvállalásáról szóló könyvében azt írja, hogy az Erdélybe benyomuló román hadsereg úgy járt el a megszállt területeken, mintha ezek végképp román fennhatóság alá kerültek volna: a magyar hivatalnokok helyét általuk kinevezett emberek vették át, hivatalos nyelvként a magyar helyett a románt tették kötelezővé, az osztrák–magyar szimbólumokat

6 Nagy Botond: *Közigazgatás Háromszéken 1900–1930*. In Orbán Zsolt (szerk.): *Székelgyőld és a nagy háború. Tanulmánykötet az első világháború centenáriuma alkalmából*. Csíkszereda, 2018, Csíkszereda Kiadóhivatal, 259–260. p.

7 Nagy Szabolcs: *Az 1916. évi román betörés háromszéki hatásai*. In Nagy Szabolcs (szerk.): *Az ojtozi csata 1917–2017*. Budapest, 2019, Zrínyi Kiadó, 134. p.

8 Nagy Botond: i. m. 259. p.

román szimbólumokra cserélték, a Ferenc Józsefet ábrázoló képeket pedig Ferdinánd király képeivel váltották fel. Bevezették az ostromállapotot is: korlátozták a gyülekezési jogot, ellenőrzésük alá vonták a sajtót, és kilátásba helyezték, hogy a kémkedést halállal fogják büntetni.⁹ Az újonnan kinevezett előjárók elsősorban a helyi román nemzetiségűek köréből kerültek ki, de több településen a helyi magyarok is vállaltak ilyen szerepet.¹⁰

A megszállás során a legtöbb kárt az elmenekült lakosok, illetve a különféle gyárak és boltok tulajdonosai szenvedték el. A román katonaság elsősorban gabonát és szarvasmarhát rekvirált, emellett azonban gyakran került sor fosztogatásra, amiből a helyiek is kivették a részüket. Sepsiszentgyörgyön a szomszédos településekről származó, román nemzetiségű lakosokról jegyezték fel, hogy napokig fosztogattak, Kézdivásárhelyen Kászon vidékének magyar lakossága garázdálkodott, de számos más településen is került sor hasonló eseményekre. Ezek kapcsán a korabeli beszámolók szinte kivétel nélkül azt emelik ki, hogy a fosztogatást vagy maguk a román katonák kezdeményezték, vagy pedig ők bátorították erre a helyben maradtakat. A „civiliek fosztogatásait segítő, ösztönző katonák képe meglehetősen furcsa – írja ezzel kapcsolatban Nagy Szabolcs. – Ha nem is példa nélküli a jelenség, fegyelmezett hadseregben nem megszokott. A katonai alakulatok a hadművelleti területeken karhatalmi feladatokat is elláttak, így kötelességük volt tenni a rendbontások ellen.”¹¹ Nagynak bizonyos értelemben igaza van, és az Erdélybe benyomuló román csapatok is pontos utasításokkal rendelkeztek arra nézvést, hogy miként kell viszonyulniuk a tulajdon különféle formáihoz. Ezen utasítások értelmében a magyar állam vagyonát minden körülmények között el kellett kobozni, a magyar és német polgárok vagyonát pedig zárolni kellett, hogy (előre meg nem határozott szempontok szerint) a román állam használhassa azt. Ugyanez vonatkozott az egyházak és felekezeti iskolák vagyonára, leszámítva a görögkatolikus vagy görögkeleti egyházakat és felekezeti iskolákat, illetve a román intézményeket. Az

9 Glenn E. Torrey: *România în primul război mondial* [Románia az első világháborúban]. Bukarest, 2014, Meteor Publishing, 74–75. p

10 Nagy Botond: i. m. 262. p.

11 Nagy Szabolcs: i. m. 134. p.

utóbbiak vagyona érintetlen maradt.¹² Valószínűleg ezeknek az utasításoknak is tulajdonítható, hogy a közkatonák – és gyakran tisztjeik is – az ismertetett módon viszonyultak az elfoglalt területek lakóinak és különféle intézményeinek javaihoz.

A fosztogatások és rekvirálások okozta károk mellett a megszállás mintegy 40 halálos áldozatot is követelt – amint Nagy Botond írja, a megszállók minden településen erőszakoskodtak az otthonmaradottakkal –, a felégetett ingatlanok száma pedig meghaladta a kétszázat (a legtöbb kárt e tekintetben Bereck község szenvedte, ahol 189 lakóház és csűr semmisült meg). Végül azt is meg kell említenünk, hogy a román hadsereg visszavonulásakor a megye számos román nemzetiségű lakosa döntött úgy, hogy a visszavonulókkal tart, másokat viszont – többségükben magyarokat – a román hadsereg hurcolta el lakóhelyükről.¹³

FELELŐSSÉGRE VONÁS A MAGYAR HATÓSÁGOK VISSZATÉRÉSE UTÁN

Körülbelül egy hónappal a román hadsereg visszavonulása után, november elején az alispáni hivatal, a főszolgabírói hivatalok és a két város vezetése is visszatért Háromszék megyébe. Ezen intézmények már ekkor hozzáfogtak, hogy a román megszállás alatti eseményekről jelentéseket állítsanak össze, illetve hogy a különféle gazdasági szereplők által elszenvedett károkat felmérjék. A községek 1916. november folyamán készítették el az első erre vonatkozó jelentéseket, amelyeket aztán a főszolgabírói hivatalokban összesítettek.¹⁴ Kivizsgálták ugyanakkor azt is, hogy az otthon maradtak milyen magatartást tanúsítottak a román megszállás alatt. Az utóbbiak ellen felmerülő vádak részben arról szóltak, hogy bizonyos személyek nem vetették alá magukat a rájuk vonatkozó törvényeknek és rendeleteknek, részben pedig arról, hogy a helyiek egy része együttműködött az ellenséges hadsereggel. A háborús helyzetből adódóan ezekben az ügyekben a Kolozsvári Honvéd Hadosztálybíróság, illetve a Kolozsvári Honvéd Katonai Ügyészség brassói kiküldött ügyésze járt el. Háromszék vonatkozásában aránylag nagyobb mennyiségben maradtak fenn olyan

12 Torrey: i. m. 74–75. p.

13 Nagy Botond: i. m. 263–266. p.

14 Uo. 260–261. p.

iratok, amelyek a fenti, bűncselekménynek minősülő esetekkel foglalkoznak. Ezeket már idézett tanulmányában Nagy Szabolcs is feldolgozta, úgy véljük azonban, érdemes kissé részletesebben is áttekinteni, mi is történt az említett eljárások során. Amint Nagy is hangsúlyozza, a Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltárban fellelhető források nem az eredeti bírósági akták, hanem az eseteknek a vármegyei közigazgatás dokumentumaiban fennmaradt leiratai.¹⁵ Nem kizárt, hogy a legtöbb eljárásra az elmenekült, majd a megszállás végeztével visszatért lakosok feljelentései nyomán került sor.

Az említett forrásokban körülbelül 30 személyről történik említés, akik ügyein keresztül megközelítőleg tizenhét falu megszállás alatti történetét ismerhetjük meg több-kevesebb részletességgel. Az említett harminc személy néhány jól körülhatárolható csoportba sorolható:

a. Az első csoportba azok tartoznak, akik valamiféle előjárói tisztséget töltöttek be a megszállás idején, esetleg katonakötelesként nem tettek eleget a rájuk vonatkozó rendeleteknek.

b. A második csoporthoz tartozók többnyire tényleg részt vettek egy-egy település elmenekült vagy helyben maradt lakóinak kifosztásában, és ezt általában román katonák társaságában tették. Olyat is találunk közöttük, aki magyarellenes érzelmeinek nyilvánosan is hangot adott.

c. A harmadik kategóriába egyrészt azokat sorolhatjuk, akik valóban örömmel fogadták a román hadsereget, és örömüket valamiféle módon ki is nyilvánították, másrészt pedig azokat, akik akár az osztrák–magyar katonák elleni harcban is hajlandóak voltak segítséget nyújtani a román hadsereg katonáinak. Ezek az emberek többnyire maguk is a román etnikumhoz tartoztak.

A következőkben az említett személyekkel kapcsolatos ügyek iratanyagát kívánjuk áttekinteni. Amint látni fogjuk, egy-egy eset nem feltétlenül ért véget a gyanúsított felmentésével. Bizonyulhatott valaki ártatlannak az ellene felhozott vádpontokban, ha azonban a helyi közigazgatás úgy vélte, jelenléte valamiféle biztonsági kockázattal jár, a felmentés ellenére is kérhettek rendőri intézkedést ellene. Ez többnyire abból állt, hogy az illetőt az ország másik részében fekvő

15 Ezek az iratok a Romániai Állami Levéltárak Kovászna megyei levéltárában, ismertebb nevén a Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltárban találhatóak a következő jelzet alatt: 9/2/a/156 fond.

településre internálták. Ennek megfelelően igyekeztünk bevonni vizsgálódásunk körébe azt az egy-két internálási esetet is, amely kapcsán sikerült valamiféle információt találnunk.

ELŐLJÁRÓK ÉS LEMARADÓK

Amint korábban már volt szó róla, a magyar közigazgatás visszatérése után számos olyan személy ellen indult vizsgálat, aki a román megszállás alatt előjárói tisztséget töltött be. Ennek részben az lehetett az oka, hogy a menekülésből visszatért lakosok és a hatóságok egyaránt bizalmatlanul viszonyultak azokhoz, akik valamilyen módon együttműködtek a román hadsereggel. Hasonlóképpen tekintettek azokra a katonaköteles korú férfiakra is, akik nem menekültek el a megszállás elől, bár a hatályos törvények alapján ez kötelességük lett volna.

Rusz Jánost, aki Sepsibükszádon önként vállalta el a bírói tisztséget, azzal vádolták meg, hogy román tiszteknek megmutatta a községből kivezető utakat, illetve hogy saját lakásán vendégelte meg őket. A vádak szerint az újonnan hivatalba került bíró az erőszakoskodástól sem riadt vissza annak érdekében, hogy a lakosságot rávegye a megszállók utasításainak teljesítésére. Ezek az utasítások, amint a kézdivásárhelyi ügyészségtől származó iratokból kiderül, főként a sebesültek gondozására, illetve a román katonák élelemmel és ruhaneművel való ellátására vonatkoztak. Az ügy további részletei nem ismertek, azt azonban tudjuk, hogy a Rusz elleni eljárást 1917. március 30-án bűnvádi üdözésre elegendő alap hiányában megszüntették, a férfit pedig szabadlábra helyezték.

Futásfalván a 44 éves Tusa Józsefből lett bíró a megszállás alatt. Az ő kinevezésével kapcsolatban több tanú is azt vallotta, tulajdonképpen egy falubelije vezette hozzá a román csendőröket, mivel jól beszélte a román nyelvet, a csendőrök pedig, nem törődve a férfi húzódozásával, egyszerűen ráerőszakolták a feladatot. Tusa elismerte, hogy házról házra járva maga is részt vett a lakosság és a marhaállomány összeírásában, saját bevallása szerint azonban szerepe mindössze arra korlátozódott, hogy tolmácsolt a helyiek és a csendőrök között. Ugyanígy védekezett a másik vád ellen, miszerint olyan eréllyel végezte a románok visszavonulásának elrendelése után az általuk igényelt fuvarok kirendelését, hogy 40 fuvar állhatott az ellenség rendelkezésére, amelyek nagy részét ráadásul a románok – a helybeli hajtókkal

együtt – Romániába is magukkal hurcolták. A férfi azt állította, hogy bíróként a fuvarok kirendelése körüli teendője csupán abból állott, hogy az éjjeliőröket a csendőrök által meghagyott utasítással elküldte a már előzőleg összeírt fuvarosokhoz. Tusa többször is hangsúlyozta: mindent, amit tett, kényszer hatására tette, az egyik ellene felhozott vádpont azonban – hogy a románok engedélyével hivatala ellátása közben maga is fegyvert viselt – azt sugallta, sokkal inkább volt maga is elkövető, mint áldozat. A bíróság végül a fegyverviselés vádját is megalapozatlannak találta; amint kiderült, a fegyver tulajdonképpen az említett összeírásban részt vevő egyik csendőré volt, amelyet ráadásul nem is az érintett, hanem Dobra Mihály községi szolga vitt a feladattal megbízott csoport után.

A Tusához némileg hasonló Ruzsa Mihály esete, aki Aldobolyban töltött be bírói tiszteletet a román megszállás alatt. A fennmaradt források meglehetősen részletes adatokat tartalmaznak a férfiről: feljegyezték róla, hogy 53 éves, 6 elemít végzett, nő, csekély vagyonnal rendelkezik és görögkeleti vallású – külön kihangsúlyozva, hogy székely eredetű (sic!) –, mindehhez pedig még azt is fontosnak vélték hozzátenni, hogy 1886-ban a magyar királyi 6. honvéd huszárezredben szolgált. A Ruzsa esetét ismertető dokumentumból kiderül, hogy a betörés hírére először ő is elmenekült a faluból, mivel azonban ökrök vontatta szekeren meglehetősen lassan haladt (és a megerőltető igénybevételtől igavonói is legyengültek), úgy döntött, inkább hazatér. Mintegy három héttel azután érkezett vissza Aldobolyba, hogy elment. A községnek ekkor már volt bírója, ugyanis a lakosság a magyar adminisztráció kivonulását, illetve a román hadsereg bejövetelét követően – látva egyes helyi elemek, illetve a román katonák mindennapos fosztogatásait – arra kérte Toma János görögkeleti lelkészt, eszközölje ki számukra a román katonai parancsnoknál, hogy előljárót választhassanak maguknak. Ez meg is történt, azonban a lelkész javaslatára megválasztott bírót gyakran nem sikerült előkeríteni, ha szükség lett volna rá, emellett pedig a román nyelvet sem ismerte, így a faluban megforduló román katonák, járőrök egyszerűen képtelenek voltak szót érteni vele. Végül egy román őrmester megelégedte a helyzetet, és Ruzsát nevezte ki bírónak, akinek hivatala jeléül román nemzeti színű karszalagot kellett viselnie. Hogy elődjét is kötelezték-e a karszalag viselésére, nem derül ki a fennmaradt forrásokból.

Ruzsa esete a megszállás számtalan érdekes aspektusára vet fényt. Az ellene felhozott egyik vád az volt, hogy az elmenekült lakosok javaiból az ellenség részére állatokat és élelmiszert rekvirált, illetve hogy az így szerzett állatok egy részét levágatta, a húst pedig kimérette a falubeliek között. Ami a rekvirálást illeti, a törvényszék azt állapította meg, hogy az egy Boinescu nevű román kapitány parancsára történt, aki Brassóból érkezett Aldobolyba, és a román lelkesen keresztül utasította Ruzsát, hogy 5 zsák gabonát, egy sertést és néhány libát szerezzen neki. A vádlott a gabonát két falubeli férfi segédlete mellett az elmenekült református lelkész házából, a sertést és három libát pedig két másik, ugyancsak elmenekült gazda jószágaiból szedte össze, és mindezt szekérrel Brassóba, a román lelkész által megadott címre szállította. A törvényszék tudomása szerint a menekülők hátrahagyott marháihoz, sertéseihez és szárnyasaihoz a kezdeti lopásokat és az említett esetet leszámítva a falubeliek nem nyúltak, sőt eleinte még gondozták is őket. Később azonban kifogytak a takarmányból, és egyre inkább elhanyagolták az állatokat. Ugyanakkor a megszállás következtében beállt élelmiszerhiány Aldobolyban is egyre inkább érezhetővé vált – a források legalábbis ezzel magyarázzák, hogy a lakosság kérésére a katonai parancsnokság úgy döntött, az élelmezés javítására hetente legalább kettőt levágat a magukra hagyott sertésekből. Az alatt a két hét alatt, amíg a bírói tisztet betöltötte, Ruzsa két-két disznót vágatott le. A húst nem ingyen osztotta szét, hanem különként egy koronáért árusította a falubelieknek, az így befolyt összeget pedig – 100, illetve 80 koronát – hazatérésük után átadta az egykori tulajdosoknak. Ezek egyike el is fogadta a pénzt, a másik viszont beperelte a férfit az okozott kár miatt, de a járásbírószág végül elutasította a keresetet.

Ruzsát azonban nemcsak anyagi károk okozásával, hanem azzal is vádolták, hogy hivatali ideje alatt megfélemlítette a magyarokat. Egyik példaként felhozott eset kapcsán ő maga elismerte, hogy valóban kitiltott egy Molnár József nevű férfit a községházáról, mivel az egy nappal korábban éjjeliőrként rendetlenséget csinált az ott tárolt iratok között, és rá is kiabált az illetőre, hogy vegye ki a pipát a szájából, ha a bíróval beszél. Molnár magyarságáról nem esett szó az összeszólalkozás során. Szintén a magyarellenességet kívánta illusztrálni a férfi egy másik mondata, ami már az osztrák–magyar csapatok visszatérését

követően hangzott el. Ruzsa állítólag azt mondta Muntyán Györgynek, aki magyar zászlót tűzött a házára: vigyázzon, nehogy valaki levegye és a hátához verje azt a zászlót. Az ominózus kijelentés, amiről a jelek szerint végül nem sikerült eldönteni, hogy pontosan mire is vonatkozott, belekerült a felmentő ítéletbe is: „Vádlott e szavaiból – így a szöveg – azok kétségtelen értelme és célja nem megállapítható, sőt tekintve, hogy akkor már saját csapataink voltak a faluban, e kijelentéssel a vádlott esetleg figyelmeztetni akarta Muntyán Györgyét, hogy ne siessen a zászló kitűzésével, mert amennyiben a magyar csapatokat visszanyomná, a románok megbosszulhatnák magukat a zászló kitűzése miatt.” Az enyhítő körülmények között említésre került, hogy a vádlott apja, aki az ítélethozatalkor még életben volt, nyugalmazott '48-as honvéd, illetve hogy ő maga – amellet, hogy székely eredetű – nem látta szívesen a román megszállást, lehetőség szerint inkább kerülte az érintkezést a román katonákkal, a falu magyar és román lakosságával pedig egyaránt tisztességesen viselkedett. A fenyegetéssel kapcsolatos vádak között még szerepelt, hogy a vádlott azt mondta, ha a román uralom végleges lesz, valószínűleg betiltják a magyar vallást és a magyar nyelv használatát, a románok pedig 20 holdnyi birtokot kapnak majd a lakóhelyükhöz közeli földekből. E vádpontban végül szintén nem találták bűnösnek a férfit: a törvényszék azt állapította meg, hogy Ruzsa nem saját véleményeként vagy fenyegetésként hangoztatott ilyesmit, hanem csak azt adta tovább, amit a román katonáktól hallott.

Amint a fentebbi esetekből is látható, a törvényszék a bírói tisztség elvállalását önmagában nem tekintette az ellenséggel való együttműködésnek (korabeli szóhasználattal: az ellenséggel való egyetértésbe bocsátkozásnak), és ez több esetben szó szerint is megfogalmazásra került: „Az ellenség által megszállt területen akár rendőri, akár közbiztonsági szolgálatnak szervezése nemcsak az ellenségnek érdeke – olvasható például Ruzsa felmentésének indoklásában –, hanem a saját állampolgáraink személyi és vagyoni érdekében tett szükségszerű intézkedés. Ehhez képest az ily szolgálatra való vállalkozás magában véve még nem lehet hátránya a saját haderőnknek, sem előnye az ellenségnek.” Azokat a személyeket tehát, akik önként vagy kényszerből vállaltak bírói tiszteket, de működésük során a román hadsereg utasításainak végrehajtása mellett a helyi lakosságra is igyekeztek

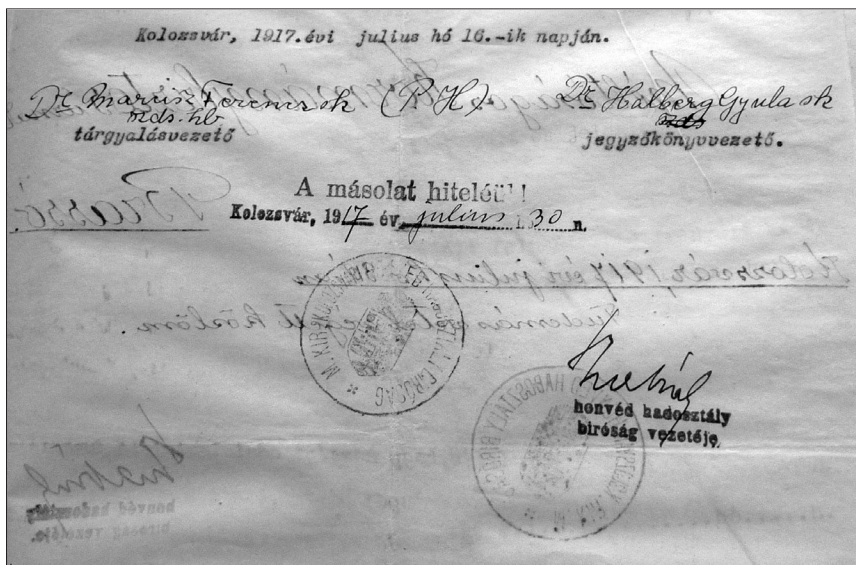
tekintettel lenni, a bíróság többnyire felmentette az ellenük felhozott vádak alól.

Égészen más volt a helyzet akkor, ha egy előjáró a kapott utasítások végrehajtásán túlmenően is segítette a megszállókat. Kilyénben például Katona János – egy református vallású, 68 éves asztalos – önként vállalta el a bírói hivatalt, majd házról házra vezetve a román katonákat maga is részt vett az általuk elkövetett fosztogatásokban. A férfi egyéb módon is kinyilvánította a megszállók iránti hűségét: a románok részére zászlót varratott, saját házára is kitűzött egyet, a kapujára pedig a neve és román bírói címe mellé kiírta: „Éljen Románia!” Tevékenysége nem korlátozódott csupán szimbolikus gesztusokra: a megszállás végén figyelmeztette a román csendőröket az osztrák–magyar csapatok közeledtére, és abban is segített nekik, hogy elmeneküljenek. Katona tevékenységére tökéletesen ráillett a vádbeli megfogalmazás, ugyanis ő valóban tett azért, hogy az ellenségre előny, az osztrák–magyar haderőre pedig hátrány haramoljék. Büntetésként 15 év börtönre ítélték.

Majláth János 61 éves illyefalvi lakos ellen majdnem ugyanazon vádpontok alapján indítottak eljárást, amelyekben Katonát bűnösnek találták: azt hozták fel ellene, hogy az ellenséggel egyetértésbe bocsátkozva községi előjárói tisztet vállalt, a román katonák társaságában a község marhaállományának összeírása céljából házról házra járt, és hogy a falu kisbírójaként román nemzeti színű karszalagot viselt. A férfi saját állítása szerint azért viselte az említett karszalagot, mert úgy vélte, a román hadsereg által kinevezett előjárói minőségében hatékonyabban léphet fel falustársai védelmében, vagy ahogyan a felmentés indoklásában megfogalmazták: „a karszalag viselésével a lakosság érdekeit kívánta biztosítani az oláh csapatok garázdálkodása ellen.” Majláthot végül felmentették, ebben azonban az is szerepet játszott, hogy az ellene felhozott egyéb vádak is megalapozatlannak bizonyultak. Esete azért különösen tanulságos, mert megmutatja, hogy a Kolozsvári Honvéd Hadosztálybíróság a román nemzeti szimbólumok használatát nem feltétlenül tekintette büntetendő cselekedetnek.¹⁶

---

16 Az ügy másik érdekessége, hogy a férfi egyes iratokban reformátusként, másokban görögkeleti vallásúként szerepel.

Aláírások és pecséték Majláth János ítéletén
(Kovácsna Megyei Állami Levéltár, Sepsiszentgyörgy)

Az áttekintett forrásokban két olyan eset is szerepel, amely során a hatóságoknak aktív vagy nyugalmazott állami alkalmazott ellen kellett eljárnia. A vádlottak egyike, az árapataki Cincereán György Romániába távozott. A másik egy 65 éves, özvegy, református vallású, sepsiszentgyörgyi férfi volt, akit Demeter Jánosnak hívtak; ő nyugalomba vonulása előtt pénzügyőri fővigyázóként dolgozott. Demeter bűne mindössze annyi volt, hogy 1916 szeptemberének valamelyik napján egy háromtagú járőrt önként Veres Mihályné házához vezetett, bemászott a kerítésen, kinyitotta a kaput és segítette a katonáknak összefogdosni az asszony tyúkjait. A férfit ezért egy év kilenc hónapi börtönre ítélték, és nyugdíját is elvesztette. Tekintve, hogy mindössze néhány tyúkról és egy egyszeri esetről volt szó, az ítélet indokolatlanul súlyosnak tűnhet, valószínű azonban, hogy büntetés kiszabásánál Demeter státusát is súlyosbító körülménynek tekintették. A férfi még a bíróság döntése előtt elhalálozott, és így már nem fellebbezhette meg az ítéletet.

Az állami alkalmazottakon kívül azok a katonaköteles korú férfiak is kötelességmulasztást követtek el, akik az ellenség jövetelének hírére nem menekültek el, illetve nem vonultak be alakulatukhoz. Mintegy három ilyen esetet ismerünk: Bajkó Ferenc kézdisárfalvi felmentett katonáét, illetve Málnási Zsigmond ikafalvi és Boksa Illés előpataki (ugyancsak felmentett) népfelkelőét. Bajkó be nem vonulásának körülményei nem tisztázottak (bár egyéb tevékenységéről meglehetősen sokat tudunk), a másik két férfira vonatkozóan azonban részletes adatokkal rendelkezünk.

Málnási Zsigmond története némileg a Demeter Jánoséra emlékeztet, ugyanis a férfi ahelyett, hogy póttestéhez bevonult volna, otthon maradt, majd 1916. augusztus 31-én éjfélkor egy kisebb ellenséges csapatot Mátis Géza ikafalvi lakos házához vezetett. Mivel a kaput zárva találták, Málnási átmászott rajta, kinyitotta azt, és Mátist felkeltve a román katonáknak vacsorát adatott. Az ellene folytatott vizsgálat során kiderült, hogy Málnási azért nem menekülhetett el, mert a kézdivásárhelyi főszolgabírótól megbízást kapott, hogy előbb vigye szét Ikafalva és Futásfalva községekbe a kiürítési rendeleteket. Ezt teljesítette éppen, mikor az ikafalvi erdőben egy 15 tagú román járőrrel találkozott, akik arra kényszerítették, vezesse őket Ikafalvára, lehetőleg olyan helyre, ahol ehetnek valamit. Így került Málnási az ellenséges katonákkal nagybátyja, Mátis Géza házához, ahol azok végül szabadon engedték. Mivel több tanú is igazolta, hogy a férfi menekülésre szólította fel őket, mások pedig azt vallották, hogy az ellenséges katonákkal nem volt bizalmas viszonyban, sőt alig várta, hogy megszabadulhasson tőlük, Málnásit végül már azelőtt szabadlábba helyezték, hogy a bíróság felmentette volna.

A másik népfelkelő, aki nem jelentkezett csapattesténél, az előpataki lakhelyű, 45 éves Boksa Illés volt. A görögkeleti vallású, nő, földművelésből élő férfi azzal védekezett, hogy a bevonulási parancs kihirdetése után ő útnak is indult, végül azonban mégis hazatért, mert úgy hallotta, a környékbeli hidakat felrobbantották, és emiatt azt gondolta, úgyse jutna túl Köpecen. Amint a későbbiekben kiderült, ezt az információt mégsem egy főhadnagy és egy őrmester közölte vele, ahogyan ő eredetileg állította, hanem a közeli Hidvég lakóitól hallotta; ezért a bíróság úgy ítélte, ha kellő buzgóságot fejtett volna ki, jelentkezése során legyőzhetetlen akadályok nem merültek volna fel.

Enyhítő körülményként azonban figyelembe vették az akkori zürzavaros állapotokat, a vádlott hiányos neveltetését (ehhez bővebb magyarázatot nem fűztek) és azt, is, hogy a férfi, ha késve is, de végül mégis bevonult a számára kijelölt alakulathoz. Boksa, akinek hat gyermeke volt, végül egy hónapnyi súlyos börtönbüntetést kapott. Az enyhének számító büntetést az indoklásban a következőképpen magyarázták: „nehogy a vádlott ártatlan családjá a börtönbüntetésnek a törvényben meghatározott tartalma folytán megélhetésében érzékeny kárt szenvedjen.”

EGYÜTTMŰKÖDŐK ÉS FOSZTOGATÓK

Természetesen a megszállás ideje alatt nem kizárólag csak azok működtek együtt a román katonákkal, akik valamiféle hivatalt töltöttek be: voltak olyanok is, akik teljesen önként csapódtak hozzájuk. Ezek az emberek többnyire a helyi társadalom alsóbb rétegeiből kerültek ki. Nagy Szabolcs úgy véli, hogy a menekülés következtében számos településen ők kerültek túlsúlyba, rajtuk kívül ugyanis csak az öregek és a betegek, illetve azok maradtak otthon, akik a vagyonukat féltették vagy kötelességtudatból döntöttek a maradás mellett. E deklasszálódott elemek Nagy vélekedése szerint gyakran vetemedtek elmenekült szomszédjaik hátrahagyott javainak fosztogatására.¹⁷

A Sepsikőröspatakon lakó, 36 éves, református vallású, napszámosként dolgozó Bálint Juliannát, Sonka Dávid özvegyét például azzal vádolták meg a magyar adminisztráció visszatérését követően, hogy a fosztogató román katonákat házról házra vezette, velük együtt részegen járt-kelt, illetve hogy Kovesán Irimie szeszraktárából, amit a katonák törtek fel, nagyobb mennyiségű szeszt lopott. A vádak szerint az asszony tevékenysége nem korlátozódott a kezdeti zürzavaros időszakra: a későbbiek során állítólag számos baromfit szedett össze a faluból a katonák részére, a román csendőrök pedig állandóan nála tartózkodtak, és többen állították, hogy az egyik falubeli, Ilyés Péter elfogása és megveretése miatt is ő volt a felelős. A tárgyalás során az asszony konokul tagadott. Végül Ilyés vallomását a bíróság ingadozónak és a többi vallomással ellentmondónak találta, a további tanúkról pedig kiderült, hogy az általuk elmondottakat tulajdonképpen csak a faluban

¹⁷ Nagy Szabolcs: i. m. 137. p.

keringő ellenőrizetlen szóbeszédre alapozzák, ők maguk semmit se láttak személyesen. Az özvegyet – ha bűnös volt, ha nem – végül felmentették.

Bálint Julianna esetéhez meglehetősen hasonlóan alakult a kézdisárfalvi Bajkó Ferenc ügye is. A férfi, mint már volt róla szó, fölmentett katonaként a hatósági rendelkezés dacára sem menekült el az ellenség elől, illetve nem vonult be csapattestéhez. Ehelyett, derül ki a forrásokból, a Kézdisárfalvát megszállva tartó katonákkal muzsikaszó és bor mellett állandóan mulatott és folyton zaklatta a falubeli nőket, hogy feküdjenek le a románokkal, ellenkező esetben azok lelövik őket. Bajkót azzal is megvádolták, hogy a román katonákkal közösen több boltot is kifosztottak – a dokumentumokban Klein Hermánné bolt- és pincehelyiségéről, a kézdisárfalvi községi hitelszövetkezetről és a kézdivásárhelyi Nagy Ferenc-féle malom pincéjéről történik említés –, illetve hogy az otthon maradottakat az elmenekültek ingóságainak az eltulajdonítására biztatta.

További tevékenysége fényt vet a megszállás egy másik aspektusára is: úgy tűnik, hogy a román katonák már a községben való tartózkodásuk ideje alatt is a helyieket vették igénybe a különféle szállítások lebonyolítására. Az ehhez szükséges fogatokat a vád szerint szintén Bajkó szerezte számukra, aki az erőszaktól sem riadt vissza, hogy az embereket a nem túl kívánatos feladat vállalására rávegye. Mikor végül a román csapatoknak ki kellett üríteniük Háromszéket, az általa kirendelt fuvarosok közül többet magukkal hurcoltak. A magyar hatóságok visszatérését követően mindezek miatt eljárás indult a férfi ellen, erről azonban alig tudunk valamit; a fennmaradt dokumentumokból mindössze annyi derül ki, hogy vizsgálati fogságát 1917. március 3-án megszüntették.

A sepsibodoki Sinka Györgyöt és feleségét, illetve Hegyi Ferencet ugyancsak azzal vádolták, hogy az ellenséges megszállás feletti örömknek hangosan is kifejezést adtak, és hogy a román katonákkal, akiknek önként sütöttek-föztek, együtt raboltak. Hegyi ellen ezen felül az is felmerült, hogy folyamatos fenyegetőzésével két magyar érzelmű falustársát is állandó rettegésben tartotta. Az ellenük felhozott vádak ellenére a főszolgabíró mindhármukat megbízhatónak minősítette.

Az áttekintett források alapján az előbbieknél részletesebben rekonstruálható a Kocskodár házaspár, valamint Bacsó Mária esete. Az 57

éves, kisborosnyó-nagypataki lakhelyű, görögkeleti vallású Kocskodár György és felesége, született Gánya Dominika ellen 1916 novemberében emeltek vádat. A Kocskodárok már a megszállás kezdetén a román katonákhoz szegődtek: a férfiről feljegyezték, hogy Kisborosnyó megszállásakor nyilvánosan éltette Nagyromániát, gyalázta Magyarországot, és trágár kifejezéseket használva szidalmazta a magyar királyt. Tetteit feltehetően nem kizárólag a magyarok gyűlölete vagy a román hadsereg bevonulása felett érzett öröme vezérelte: sokkal inkább úgy tűnik, egyszerűen ráértett, hogy a román katonákhoz csapódva büntetlenül kihasználhatja a faluban uralkodó zűrzavaros állapotokat. Ezt látszik megerősíteni, hogy a férfi – és valószínűleg a felesége is – részt vett a község boltjainak feltörésében, emellett pedig a román katonákat magyar, feltehetően elmenekült falubeliek lakására vezette, hogy aztán közösen fosszák ki ezeket. Kocskodárék tevékenysége nem korlátozódott Kisborosnyóra; a fosztogatások egyes szomszédos községekre is kiterjedtek, a lopott holmit pedig a házaspár kisborosnyói lakásán halmozták fel. A felelősségre vonás során a férfival együtt feleségét is letartóztatták; őt csak azzal vádolták, hogy a megszállókkal szívesen érintkezett, illetve hogy valószínűleg felbujtott egy román katonát, hogy egy falubeli asszonyt megverjen.

A Kolozsvári Honvéd Hadosztálybíróság Kocskodár Györgyöt 12, nejét 3 évi börtönbüntetésre ítélte, az ítélet végrehajtásából azonban semmi se lett. Kocskodár 1917. május 13-án, még a vizsgálati fogság ideje alatt elhalálozott, az asszony pedig megfellebbezte az ítéletet. A magyar királyi legfelsőbb honvédtörvényszék – tekintettel, hogy Kocskodárné tetteiből az ellenségre előny, az osztrák–magyar haderőre pedig hátrány nem származott – végül a felmentés mellett döntött. Az ügy ezzel azonban még nem ért véget: a Belügyminisztérium a helyi hatóságok javaslatára 1917. október 15-én úgy rendelkezett, hogy Kocskodárnét Vácra kell internálni. Az erre vonatkozó irat bosszúálló természetű, „bűnözésre nagy hajlandósággal bíró és erkölcstelen múltú” nőként jellemezte az asszonyt, aki az „az invázió alatt a vidéken annyit lopott és az oláh katonákkal összebarátkozva úgy viselkedett az itthon maradottakkal szemben, hogy nevezett személyének az épségére is előnyösebb, ha Kisborosnyótól távol lesz.”

Ugyancsak Vácra internálták a pákói lakhelyű Bacsó Máriát is. Az asszony, aki a romániai Buzăuban született, a tárgyalt időszakban 26

éves volt, vadházasságban élt a szintén pákói illetőségű Kádár Gergelyvel, és többnyire napszámosként dolgozott. Az ellene felhozott vádak szerint önként vállalta, hogy főz a román tisztekre, mi több, a katonákkal is erkölcsstelen életet folytatott, ám a tárgyalás során kihallgatott tanúk azt vallották, tulajdonképpen egy másik asszony kérte meg, hogy segítsen a főzésnél, ugyanis csak ő tudott a román tisztekkel beszélni. Úgy tűnik, a velük való kapcsolatát a későbbiek során saját céljai elérése érdekében is felhasználta: két falubeli férfi is állította, hogy azzal fenyegetőzött, lelöveti őket, hacsak őt és a nála beszállásolt román katonát el nem viszik Sepsiszentgyörgyre, illetve Nagyborosnyóra. Az asszony azonban ugyanakkor azt is elintézte, hogy a katonán kívül egy falubeli asszonyt is magukkal vigyenek, aki a románok által korábban elvitt lovait szerette volna visszaszerezni.

Feltételezhető, hogy a román csapatok kivonulásakor megfordult Bacsó Mária fejében, velük együtt ő maga is Romániába távozik, lakása kulcsát ugyanis azzal a kijelentéssel adta át a vele vadházasságban élő Kádár Gergely unokahúgának, Kádár Pólinak, hogy amennyiben nem térne vissza, minden, ami a lakásban található, legyen az övé. Végül mindössze egyetlen napot volt távol, azonban időközben a bíró már elvette Kádár Pólitól a kulcsot. Mikor ezt az asszony megtudta, felháborodásában azt kiabálta, hogy a bíró nem fog nyugodtan aludni, mert a román katonákkal felgyújtatja a falut, egy másik alkalommal pedig azt mondta, Isten a magyar nemzetet úgy pusztítsa ki, hogy a legkisebb ivadéka se maradjon meg. Bár e kijelentésekről két tanú is beszámolt – Kádár Gergely fivérééről és unokahúgáról van szó –, végül semmilyen módon nem befolyásolták a tárgyalás végkimenetelét. A bíróság az asszony átkozódásában, amit „felgerjedésből eredő heves indulatban mondott és súlyosabb következményekkel nem járó” tettnek minősítették, nem látott büntetendő cselekményt. Bacsó Máriát 1917. május 9-én szabadlábra helyezték, a későbbiek során azonban az a döntés született vele kapcsolatban, hogy megbízhatatlansága, illetve államellenes és magyargyűlölő érzelmei miatt lakóhelyéről, ami a harcponthoz közel esik, internálni kell. Annak ellenére, hogy a kovásznai főszolgabíró 1917. szeptember 27-én még azt tudatta a főispánnal, hogy az asszony magaviselete nem kifogásolható, ezért kivételes rendőri intézkedésre vele kapcsolatban szükség nincsen, októberben mégis

megérkezett az utasítás, amely Kocskodárné mellett Bacsó Mária internálásáról is rendelkezett.

Ettől kezdve a két asszony sorsa egészen másként alakult. Kocskodárnét Paskán Vazul csendőr és Demeter Antal népfőlkelő kíséretében november 4-én, délelőtt 10 órakor indították útnak Vác felé, azonban végül mindössze Brassóig értek vele. Itt feltehetően várniuk kellett az átszállásra, és az asszony – az állomási tolongást kihasználva – 2 és 3 óra között egy alkalmas pillanatban megszökött kísérőitől. Egy 1918. január 21-i keltezésű jelentésből tudjuk, hogy két hónappal később még mindig nem sikerült a nyomára bukkanni.

Bacsó Mária internálása ezzel szemben sikerrel járt. Úgy tűnik azonban, Kocskodárnéval ellentétben ő meglehetősen népszerűségnek örvendhetett falustársai körében, azok ugyanis 1918. november 24-én a következő folyamodvánnyal fordultak a hatóságokhoz:

„Mi alulírottak Páké községi lakosok és birtokosok mindannyian igazoljuk s bizonyítjuk hogy Kádár Gergelyné született Bacsó Mária községünkben mindig becsületesen és tisztességesen és teljes odaadással viselte magát... [ezért] nevezett elinternált Kádár Gergelyné szül. Bacsó Máriának azonnali szabadon bocsátását és haza engedését kérjük, mivel községünknek nem rosszára, hanem javára és elémentére volt.”

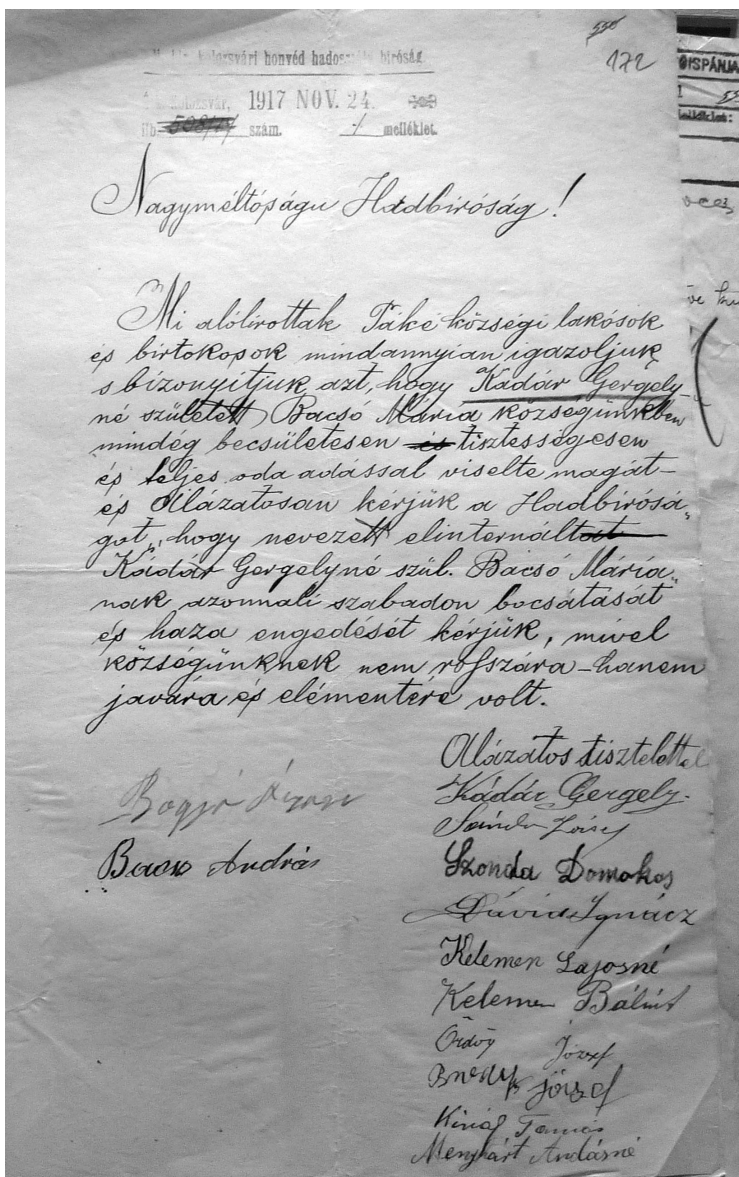
A kérést több mint tízen írták alá. Hogy segített-e végül Bacsó Márián, nem tudni: az asszony további sorsára vonatkozóan az átvizsgált forrásokban nincs adat.

HÁROMSZÉKI ROMÁNOK ÉS A ROMÁN HADSEREG

A magyarokkal és a szászokkal ellentétben, akik nagy számban menekültek el a román támadás hírére, 1916 augusztusában és szeptemberében az erdélyi románok egy része örömmel fogadta a bevonuló román csapatokat. 1916 októberében megfordult a helyzet: míg a magyarok és a szászok felszabadítókként ünnepelték a győztes német és osztrák–magyar katonákat, számos erdélyi román hagyta el otthonát, hogy a román hadsereggel tartva Romániában találjon menedéket. Így döntött két árapataki lakos, Soflek Konstantin és Cincereán¹⁸ György is, akiket a magyar adminisztráció visszatérte után

---

18 Feltehetően a Țințărean név magyar helyesírás szerinti változata.

Bacsó Mária internálásának megszüntetése érdekében írt kérelem
 (Kovácsna Megyei Állami Levéltár, Sepsiszentgyörgy)

azzal vádoltak meg, hogy 1916. szeptember 6-án több társukkal az árapataki román templom mellett egybegyűlve, egyházi lobogók alatt, Nagyromániát éltetve fogadták a községbe bevonuló román csapatokat. Emellett azt is állították a két férfiről, hogy Brendus György községi bíró házában titkos tanácskozást folytattak a román katonákkal, és állítólag abban is szerepük volt, hogy visszavonuláskor a románok mintegy hat személyt – köztük a református lelkészt is – elhurcoltak a faluból.

Azonban nem mindenki menekült el azok közül, akik a román megszállás feletti örömüknek hangot adtak. A 19 éves, görögkeleti vallású Kuriczián Mariskáról például feljegyezték, hogy 1916. augusztus 28-án a Gelencére bevonuló román katonák elé ment, hogy őket üdvözölje, a későbbiekben pedig hamis híreket terjesztett a német, illetve az osztrák–magyar csapatok vereségéről és tömeges fogságba eséséről. Tettei – ha közvetve is – kimerítették az állam hadereje elleni büntett fogalmát, ezért a bíróság tőle szokatlan szigorúságról tett tanúbizonyságot, és a letöltött háromhavi vizsgálati fogságon kívül még két év hat hónap börtönbüntetésre ítélte a lányt.

A legtöbb személynek – mintegy öt nőnek és négy férfinak, köztük a korábban már említett Boksa Illésnek – Előpatak lakói közül kellett bíróság elé állniuk. A fővádlott az 51 éves Axinta Linka Mária volt, aki több falubeli fiatalasszonyt rábeszél, hogy a közeli erdőből cserfagallyakat hozzanak; ezekből a gallyakból aztán a román katonák fogadására diadalkaput készítet, amelyen egy, a román királyi párt ábrázoló kép is elhelyezésre került. A kaput Kásás György, ifj. Czifra Máté és Boksa Illés állították fel Kukuj György háza előtt, Kukuj azonban a későbbiekben tagadta, hogy bármi köze lett volna a dologhoz. Ami Axinta Linka Máriát illeti, ő azzal védekezett, hogy Mamaliga János, illetve Szója Demeter lelkész utasítására cselekedett, és hogy őt az életkora miatt szemelték ki a feladatra. (Arra számítottak, hogyha a magyarok vissza is jönnének, az 51 éves asszonynak aligha lesz majd bántódása tettei miatt.)

A kilenc vádlott leginkább a kapu felállításának időpontját illetően keveredett ellentmondásba egymással: míg a nyomozás során ezt a román hadsereg megérkezése előttre tették, a tárgyaláson többen azt vallották, hogy tulajdonképpen kényszernek engedelmessé, a román katonák fenyegetései hatására állították fel a kaput. A vallomá-

sokban a katonák számát illetően is jelentős eltérések mutatkoztak: míg egyesek azt nyilatkozták, hogy a kapu felállításakor ugyan 20-30 katona volt a faluban, de az eseménynél egy sem volt jelen, egy nő ugyanabban az időpontban 10-12, egy másik pedig 2-3 katonát látott a kapunál.

A haditörvényszék végül hét vádlottat felmentett, és mivel Boksa Illésre – amint arról a korábbiakban szó esett – más vádpont miatt szabtak ki büntetést, a díszkapu állításáért tulajdonképpen csak Axinta Linka Máriát vonták felelősségre. Az ítélet a következőképpen hangzott: „Tekintettel arra, hogy azon tény, hogy díszkapu alatt léphetett az ellenség a községbe, az ellenségre felemelő tudatot eredményezhett, mert az itt levő fajrokonainak együttérzését mutathatta, és a szívélyes fogadtatás folytán felszabadítónak érezhették magukat a harcban álló ellenséges katonák, ami az ő harckészségüket növelhette, melynélfogva az ellenségre előny, a mi haderőnkre pedig hátrány háramolhatott, a bíróság... [a] vádlottat bűnösnek mondta ki...”

A nyakatekert indoklás mellett közérthetőbben is megfogalmazták az asszony bűnét: a Nagyrománia eszme fanatikus híveként a falu lakosságának hódolatát díszkapu állításával kívánta bemutatni az ellenségnek, ráadásul tette elkövetésébe másokat is bevont. Enyhítő körülményként többek között a vádlott feddhetetlen életét, elhanyagolt nevelését, hosszas romániai tartózkodását és a nyomasztó háborús helyzet hatását számították be, és a haditörvényszék – annak árán is meglehetősen józanságról téve tanúbizonyságot, hogy bizonyos fokig ellentmondott az eredeti indoklásnak – azt is leszögezte: a kapuállításból kimutatható hátrány az osztrák–magyar vagy a vele szövetséges haderőre nem származott. Axinta Linka Máriát végül mindezek figyelembevételével is 3 év börtönre ítélték.

A legsúlyosabb vád a román hadsereggel való együttműködés kapcsán a sósmezői Máté János ellen merült fel. A településen zajló összecsapások ideje alatt a férfi egy ellenséges járőrt a saját udvarán rejtett el, és a román katonák figyelmét egy osztrák–magyar járőrre is felhívta, akik korábban tőle kértek útbaigazítást. Ugyan a fennmaradt iratok nem részletezik a történeteket, annyi azonban kiderül belőlük, hogy valamiféle módon kiszolgáltatta a járőr tagjait az ellenségnek. A románok – előnyös helyzetüket kihasználva – két embert le is lőttek a járőr tagjai közülük, a többieket pedig szétugrasz-

tották. Máté ezt követően a harcok idejére elbújt magyarok rejtekhe-lyére vezette az ellenséges katonákat; az ott elfogott személyeket a román csapatok az Erdélyből való visszavonuláskor is magukkal hurcolták. A férfi tehát joggal tarthatott az osztrák-magyar katonai és civil hatóságok bosszújától. Nem is várta be a visszatérő magyar hatóságokat: inkább Romániában keresett menedéket.

Amint a fentebbi eset is példázza, bizonyos személyek csak úgy tudták elkerülni a felelősségre vonást, ha maguk is távoztak a visszavonuló román csapatokkal, azonban tudunk egyetlenegy olyan esetről is, amikor az eltávozottak közül valaki úgy döntött, hazatér korábban elhagyott lakóhelyére. A 20 éves, görögkeleti vallású, hídvégi illetőségű Buksa Mária, akit a magyar közigazgatás visszatérte után azzal vádoltak, hogy részt vett egy mulatságon, melyet a megszállás alatt a román tisztek rendeztek Köpecen, szintén a visszavonuló román katonákkal együtt hagyta el az akkori Magyarország területét. Utólag az asszony azt vallotta, hogy őt tulajdonképpen a férje és a testvére kényszerítették távozásra, miután előbb egy román tiszt, majd két katona is hívta őket, tartsanak velük. Így is tettek, és mivel a nő férje végül Romániában lelkészi állást kapott, mindaddig ott éltek, míg a férfi 1917. október 3-án meg nem halt. Az asszony ezt követően döntött úgy, hogy hazatér, ahol önként jelentkezett a hatóságoknál – vállalva a kockázatot, hogy eljárást indítanak ellene. Ez meg is történt. Védekezését, hogy kényszer hatása alatt cselekedett, a bíróság nem fogadta el, ugyanakkor azonban úgy ítélték, tettét nem az ellenséggel való rokonszenvezés, hanem mindössze az motiválta, hogy férjével együtt maradhasson. Ügyében végül éppen ezért nem is született elmarasztaló ítélet: „a vádlott cselekményéből hiányozván a büntett lényeges eleme – írták a döntés indoklásában –, őt a vád alól tényálladék hiányában fel kellett menteni”.

ÖSSZEGZÉS

A fentiekben az osztályozás kedvéért három csoportba soroltuk mindazokat a háromszékieket, akiknek az 1916-os román megszállást követően bíróság elé kellett állniuk, történetük azonban túlmutat egyéni sorsukon és szűkebb pátriájuk határain. A korszakkal foglalkozó magyar és román történetírás – ha nem teljesen ugyanazon szempon-
tok szerint tárgyalja is az időszak eseményeit – egyetért abban, hogy

az 1916-os román megszállás az erdélyi magyar, román és szász társadalmat egyaránt felforgatta. A magyar történetírás főként azt hangsúlyozza, hogy a határmenti megyék lakosságának jelentős hányada elmenekült az előrenyomuló román csapatok elől. A menekülők – köztük a háromszékiek is – gyakran kényszerültek arra, hogy állataikat, járműveiket hátrahagyják a menekülés során, és minden esély megvolt arra is, hogy távollétükben elhagyott házaikat, gazdaságukat is kifosszák. Amint az áttekintett esetekből kiderül, nem volt irigylésre méltó az otthon maradottak helyzete sem: nekik leginkább a román hadsereg katonáitól kellett tartaniuk. Számukra – ha szerencsésük volt – a helyi magyarok közül újonnan kinevezett előljárók jelentettek valamiféle védelmet a fosztogatókkal szemben, akik részben szintén a helyi társadalom tagjai közül kerültek ki. A sors iróniája, hogy a magyar közigazgatás visszatérését követően ezek az előljárók is célkeresztbe kerültek, és katonai bíróság előtt kellett elszámolniuk azzal, ahogyan hivatalukat ellátták. Nagy Szabolcs úgy véli, hogy az ellenük – és más vádlottak ellen – lefolytatott eljárások messze megfeleltek a kor jogi garanciális elvárásainak,¹⁹ a fennmaradt beszámolók szerint azonban a felmentő ítélet sem volt mindig elegendő ahhoz, hogy elejét vegye a szóban elhangzó vádaskodásoknak. A román megszállás alatt kinevezett előljárók gyakran adnak hangot e fölött érzett keserűségüknek, különösen hogy e vádaskodások számos esetben a sajtó felé is utat találtak.

Bár más okok miatt, a magyar hatóságok visszatérése az erdélyi román társadalom számára is súlyos megrázkódtatást jelentett. Meglehetősen sokan döntöttek úgy a románok közül, hogy nem várják be a felelősségre vonást, és a visszavonuló román hadsereggel Romániába távoztak. Az otthon maradóknak, akárcsak a magyaroknak, gyakran bíróság elé kellett állniuk, és bármennyire jogszerűen is járt el a Kolozsvári Honvéd Hadosztálybíróság, főként azokat marasztalta el, akik valóban örömmel, felszabadítóként fogadták a román hadsereget és együttműködtek vele. Ilyen személyek – érthető módon – leginkább az erdélyi románok közül kerültek ki. Glenn E. Torrey amerikai történésznek köszönhetően tudjuk, hogy az említett bíróság összesen kilenc halálos ítéletet hozott, amelyeket ugyan nem hajtottak végre, de valamelyest tükrözi a visszatérő magyar adminisztráció intézkedései

---

19 Nagy Szabolcs: i. m. 145. p.

által kiváltott keserúséget, hogy a román forrásokból dolgozó Torrey is a hírhedt jelzöt fűzi az intézmény nevéhez.²⁰

Lehetne vitatkozni arról, hogy a fentebbi – jobbára egy-egy nemzeti történetíráshoz kötődő – megközelítések közül melyik felel meg inkább a szakszerű történetírással szemben támasztott követelményeknek, vagy, másként felvetve a problémát, bizonyára van létjogosultsága egy-egy adott narratíva kritikai újragondolásának, ugyanakkor azonban az 1916-os megszállás kérdésköre egészen más szempontok alapján is értelmezhető. Amint láthattuk, a korábban tárgyalt esetek jelentős hányadában szóba kerül a megszállás heteiben végbement fosztogatás, illetve esetenként a fosztogatás megakadályozására tett kísérletekről is tudomást szerezhettünk. Valamilyen szinten a korszakot tárgyaló szerzők is foglalkoztak a jelenséggel, alaposabb elemzésére azonban egyikük sem vállalkozott. Ezzel szemben Roger Mac Ginty úgy véli, hogy a fosztogatásnak nem annyira a közönséges lopáshoz van köze, hanem sokkal inkább a politikai erőszaknak egy olyan, nagymértékben helyzetfüggő formáját képviseli, ami különféle javak eltulajdonításával jár együtt, és amire mindig hullámokban, a fosztogatás jelenségén túlmutató erőszakos cselekmények közepette, esetleg valamely feszült helyzetben kerül sor. Ahhoz azonban, hogy ilyen események megtörténhessenek, fosztogatókra, eltulajdonítható javakra, visszatartó erő hiányára és megengedő szociokulturális környezetre is szükség van.

Mac Ginty szerint a fosztogatások elkövetői többnyire politikailag mozgósított személyek vagy olyan egyének, akik már eleve is kapcsolatban álltak valamiféle militáns csoporttal, ugyanakkor megtaláljuk közöttük a marginalizált társadalmi rétegek tagjait is. Fosztogatóvá válásukhoz az uralkodó politikai kontextus is nagyban hozzájárulhat – ez különösen olyan multietnikus társadalmakra igaz, amelyekben a különféle etnikai csoportok versenyben állnak egymással az erőforrások birtoklásáért –, a polarizálódást azonban csak bizonyos militáns csoportok jelenléte teszi legitimmé.

Ahhoz, hogy bárki is fosztogatni kezdjen, nyilvánvalóan szükség van hozzáférhető javakra, illetve a visszatartó erő hiányára is. Ez utóbbi állapot akkor áll elő, ha a különböző állami hatóságok, rendfenntartó szervek valamilyen okból megszűnnek működni egy adott területen,

---

20 Torrey: i. m. 124. p.

de az is előidézhetheti, ha a rendfenntartók – ahelyett, hogy valóban a rendet tartanák fenn – maguk is azonosulnak egyik vagy másik csoport célkitűzéseivel (az utóbbi főként megosztott társadalmakban szokott bekövetkezni). Végül meg kell említenünk a megengedő szociokulturális környezetet is: a fosztogatóknak – ha csak ideiglenesen is – osztozniuk kell abban a meggyőződésben, hogy tetteiknek van pozitív olvasata (az is elegendő, ha egy adott település lakóinak csak kis százaléka hiszi ezt). A négy tényező megléte még így is csak a megfelelő alkalom aktív kihasználása esetén vezet fosztogatáshoz (a megfelelő alkalmat azonban akár mesterséges módon is meg lehet teremteni). Mac Ginty a továbbiakban a fosztogatás különféle típusait is elkülöníti, leszögezve, hogy a fosztogatók motivációi meglehetősen sokrétűek lehetnek. Egyesek azért bocsátkoznak fosztogatásba, írja, hogy alapvető szükségleteiket kielégíthessék (különösen ha erre más lehetőségük nem adódik), ugyanakkor a fosztogatás lehet szimbolikus aktus is: ez esetben az eltulajdonított javak tulajdonképpen egy csoport vagy rendszer megtestesítői, eltulajdonításuk pedig a hatalomváltást jelképezi.²¹

Mac Ginty fosztogatás-elemzése tökéletesen alkalmas az 1916-os háromszéki román megszállás eseményeinek értelmezésére. Az augusztusi román támadás valóban polarizálta a multietnikus erdélyi társadalmat. A kiűrités és a tömeges menekülés következményeként megszűnt a visszatartó erő, ugyanakkor a menekültek elhagyott javai hozzáférhetővé váltak a fosztogatók számára. Az ellenséges támadásnak kitett megyéből visszavont magyar rendfenntartó szervek szerepét a román hadsereg ugyan átvette valamilyen módon, ám a románok nem a megszokott rendet kívánták fenntartani, hanem azzal a szándékkal érkeztek a térségbe, hogy a fennálló hatalmi és tulajdonviszonyokat radikálisan átrendezzék. Ezáltal – közvetve vagy közvetlenül – maguk is hozzájárultak a fosztogatás elharapózásához. Az 1916-os román uralom azonban végül meglehetősen rövid életűnek bizonyult, a magyar adminisztráció visszatértével pedig újra a régi normarendszer lépett érvénybe. A fentebb tárgyalt ügyek e visszarendeződés történetének egyik fejezeteként is értelmezhetők.

---

21 Roger Mac Ginty: Looting in the Context of Violent Conflict: A Conceptualisation and Typology [Az erőszakos konfliktus kontextusában előforduló fosztogatás. Értelmezés és tipológia]. *Third World Quarterly*, Vol. 25, No. 5 (2004). 857–870. p.

BIBLIOGRÁFIA

- Csóti Csaba: Az 1916. évi erdélyrészi háború és a Székelyföld. *Limes*, 2004. 61. sz. 51–66. p.
- Gidó Csaba: Udvarhely megye a nagy háború és az impériumváltás sodrában. In Orbán Zsolt (szerk.): *Székelyföld és a nagy háború. Tanulmánykötet az első világháború centenáriuma alkalmából*. Csíkszereda, 2018, Csíkszereda Kiadóhivatal.
- Glenn E. Torrey: *Románia în primul război mondial* [Románia az első világháborúban]. Bukarest, 2014, Meteor Publishing.
- Hajdu Tibor – Pollman Ferenc: *A régi Magyarország utolsó háborúja*. Budapest, 2014, Osiris Kiadó.
- Mac Ginty, Roger: Looting in the Context of Violent Conflict: A Conceptualisation and Typology [Az erőszakos konfliktus kontextusában előforduló fosztogatás. Értelmezés és tipológia]. *Third World Quarterly*, Vol. 25, No. 5 (2004). 857–870. p.
- Nagy Botond: Közigazgatás Háromszéken 1900–1930. In Orbán Zsolt (szerk.): *Székelyföld és a nagy háború. Tanulmánykötet az első világháború centenáriuma alkalmából*. Csíkszereda, 2018, Csíkszereda Kiadóhivatal.
- Nagy Szabolcs: Az 1916. évi román betörés háromszéki hatásai. In Nagy Szabolcs (szerk.): *Az ojtói csata 1917–2017*. Budapest, 2019, Zrínyi Kiadó.
- Nagybacsoni Nagy Vilmos: *A Románia elleni hadjárat 1916–1917. Erdély*. Budapest, 1923, M. Kir. Honvédelmi Ministerium.

Nyugati pályaudvar, 2006
(repszés, rézkarc, aquatinta)